

Susanna Waldén-Antikainen

**”Yhteinen henkinen tila”:
kansallissosialistinen
kulttuuripropaganda säveltäjä
Yrjö Kilpistä koskevissa lehtiartikkeleissa
1934–1944**

FM Susanna Waldén-Antikainen (susanna.walden-antikainen@helsinki.fi) valmistele väitöskirjaa Helsingin yliopistossa säveltäjä Yrjö Kilpisen roolista kansallissosialistisessa propagandassa. Waldén-Antikainen on mukana Kimi Kärjen johtamassa tiedettä ja taidetta yhdistävässä projektissa ”Fasismien lumo ja affektioivinen perintö”, jonka seitsemän jäsentä tutkivat fasistisen retoriikan ja estetiikan läsnäoloa suomalaisessa kulttuurissa omista näkökulmistaan.

DOI: 10.51816/musiikki.121964

”Yhteinen henkinen tila”:

Kansallissosialistinen kulttuuripropaganda säveltäjä Yrjö Kilpistä koskevissa lehtiartikkeleissa 1934–1944

Susanna Waldén-Antikainen
.....

Johdanto

Kolmannen valtakunnan aikaisen Saksan kansallissosialistisen propagandan päälehdessä *Völkischer Beobachter*issa suomalainen taidemusiikin säveltäjä Yrjö Kilpinen (1892–1959) toteaa vuonna 1938 seuraavasti:

”Minä luulen”, painotti suomalainen säveltäjä [Yrjö Kilpinen] tässä yhteydessä, ”ettei ollut sattumaa, että juuri saksalaiset auttoivat Suomea sen suurimmassa hädässä [vuonna 1918]. He vaistosivat, että yhteinen kulttuuri oli vaarassa, koska he tiesivät, että suomalainen kulttuuri on osa eurooppalaista kulttuuria, jota aasialaiset tungettelijat uhkasivat.”¹

Sitaatista nousee esille affektiivisuuden sävyttämä Suomen ja Saksan poliittis-historiallinen yhteys, joka alkoi rakentua Saksan halukkuudesta kouluttaa suomalaisia jääkäreitä ja tukea Suomen irrottautumista Venäjän suurruhtinaskunnasta vuodesta 1915 alkaen (Onttonen 2002: 13–14). Kansallissosialistisen Saksan kulttuuripropagandan tavoite oli levittää kansallissosialistista ideologiaa taiteilijoiden kautta niin kotimaassa kuin ulkomailla, jolloin taiteilijat otettiin osaksi poliittista koneistoa. Tämän

¹ ”Ich glaube”, so betonte der finnische Komponist in diesem Zusammenhang, ”dass es nicht dem Zufall zuzuschreiben ist, dass es gerade Deutsche waren, die Finnland in seiner grössten Not halfen. Sie handelten aus dem Gefühl heraus, dass eine gemeinsame Kultur in Gefahr war, weil sie wussten, dass die finnische Kultur ein Teil der europäischen ist, die von asiatischen Eindringlingen aufs höchste bedroht war.” *Völkischer Beobachter* 2.10.1938.

perimmäisenä tarkoituksena oli poistaa kulttuurista kaikki ”bolsevistiset” vaikutteet (Clinefelter 2005, 3; Garberding 2009, 2; Levi 1994, 39).²

Tässä tutkimuksessa analysoidaan, miten kansallissosialistisen Saksan sekä kulttuurista ja poliittista yhteistyötä Saksan kanssa tehneen Suomen välistä yhteyttä rakennettiin erilaisin diskursiivisin strategioin Yrjö Kilpiseen liittyvissä artikkeleissa Saksan kansallissosialistisessa lehdistössä vuosina 1934–1944. Aineiston rajaus alkaa vuodesta 1934, jolloin Kilpisen tunnettavuus Saksassa oli kasvanut merkittävästi Paul Graenerin tutustuttua Kilpiseen vuonna 1933 ja kirjoitettua ihailevaan sävyyn tästä *Deutsche Kulturwacht* -lehteen.³ Samassa yhteydessä julkaistiin myös Kilpisen lähettämän kirje Graenerille, jossa Kilpinen vastasi vaikutelmistaan ”uudesta Saksasta”. Aineiston rajauksen päättymisvuonna 1944 Kilpinen oli viimeisellä kiertueellaan Saksassa ennen kolmannen valtakunnan romahtamista vuonna 1945. Tutkimukseni esitän, ettei tarkastelemisiani saksalaisissa sanomalehtiartikkeleissa ollut kyse pelkästään Kilpisestä tai tämän musiikista, vaan niissä rakennettiin erilaisten kulttuuristen, historiallisten ja kuviteltujen ideologisten yhteyksien ja samankaltaisuuksien kautta Suomen ja Saksan välistä yhteistä kansallista identiteettiä.

Yrjö Kilpinen oli merkittävä suomalainen kulttuurihenkilö ja säveltäjä.⁴ Hän sai professorin arvonimen vuonna 1942 ja kuului vuonna 1948 perustetun Suomen Akatemian ensimmäiseen jäsenistöön. Kilpisen säveltäjäura oli huipussaan kansallissosialistisen Saksan aikakaudella. Tähän vaiheeseen liittyi oleellisena osana yhteistyö kansallissosialistisen Saksan kulttuurihallinnon kanssa, mitä on jonkin verran tutkittu mutta on suurimmalta osin edelleen tutkimatta (ks. esim. Deaville 2005, 171; Murtomäki 2011, 32; Sandborg 2011, 390). Kilpinen oli perustajajäsen ja aktiivinen toimija saksalaisessa säveltäjien kansainvälisen yhteistyön pysyvässä neuvostossa (saks. *Ständiger Rat für die internationale Zusammenarbeit*

2 Bolsevismilla musiikissa tarkoitettiin kansallissosialismin aikana antikommunismiin ja antisemitismiin pohjautuvaa käsitystä vastustaa modernia musiikkia (Andersson 2007: 17).

3 ”Ajattelen uutta Saksaa, olen iloinen ja onnellinen. Olen omin korvin kuullut ja omin silmin nähnyt, miten Saksan kansa on vihdoinkin karistanut intellektuaalis-materialistisen ikeensä [...] Materialismi erottaa ja kuolettaa, mutta henki ja idealismi yhdistyvät ja luovat uutta elämää.” (Ks. Salmenhaara 1996, 495.)

4 Kilpinen on erityisen tunnettu lied-sävellyksistään, joita on lähes 800. Kilpisen muuhun tuotantoon kuuluu 35 yhteislaulua, 25 kuorolaulua ja 40 soitinsävellystä (Taurula 1998,10). Kilpisen tunnetuimpia sävellyksiä on itsenäisyyspäivänä ja juhannuksena usein laulettu *Lippulaulu*.

der Komponisten) (Mäkelä 2020: 310).⁵ Niin ikään hän oli aktiivinen toimija saksalaisessa, sittemmin kansallissosialistisessa pohjoismaihin suuntautuneessa kulttuuriyhteistyöjärjestössä *Nordische Gesellschaftissa* (suom. ”pohjoinen yhteistyöseura”). Kilpinen osallistui myös Nürnbergin puoluepäiville vuonna (1936) ja Berliinin olympialaisten sävellyskilpailujen tuomaristoon (1936) ja kävi aktiivista keskustelua kansallissosialismin puolesta. (Jokisipilä & Könönen 2013, 354; Murtomäki 2011, 32–35; Peltovuori 2005, 225; Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016, 375.) Historioitsija Henrik Ekbergin mukaan (1991, 233) Kilpinen oli myös mukana kansallissosialismia mukailleen Suomen Valtakunnan Liiton perustamiseen kuuluvien periaatesääntöjen hyväksyjänä.

Aikaisempi Kilpinen-tutkimus voidaan jaotella niihin, joissa käsitellään ensisijaisesti Kilpisen musiikkia (esim. Djupsjöbacka 2001; Taurula 1998), ja niihin, joissa käsitellään Kilpisen henkilöhistoriaa (esim. Deaville 2005; Nummi 1970; Murtomäki 2011; Salmenhaara 1996; Salmenhaara 1999). Kilpisen suhteita kansallissosialistiseen Saksaan on tutkittu viime vuosikymmenillä jonkin verran (esim. Carlberg 2021; Deaville 2005; Jokisipilä & Könönen 2013; Murtomäki 2011; Mäkelä 2020; Peltovuori 2005). Ainoassa Kilpisestä tehdyssä elämäkerrassa *Yrjö Kilpinen: Säveltäjäkuvan ääriviivoja* (Karila 1964) tämän toiminta kansallissosialistisessa Saksassa jää vaille objektiivista tarkastelua: säveltäjän kansallissosialistiset sympatiat pyritään selittämään muun muassa ”virheiksi” ja alkuvaiheen ”idealismiksi” ennen todellisen asiointilan myöhempää paljastumista.⁶ Vaikkei tutkimukseni painotu tutkimaan Kilpistä henkilöinä, olen taustatietona hyödyntänyt Kilpistä Suomen ja Saksan kulttuurisuhteiden näkökulmasta käsitteleviä tutkimuksia, joista artikkelin kannalta tärkeimpiin kuuluvat Markku Jokisipilän ja Janne Könösen (2013), Britta Hiedanniemen (1980) ja Risto Peltovuoren (2005) tutkimukset. Tärkeitä taustatietoja ovat myös tutkimukset kansallissosialistisen Saksan ja Suomen musiikkisuhteista (Vihinen 2000; Murtomäki 2011; Mäkelä 2011; Torvinen 2018) ja kansallissosialistisen Saksan musiikista (Levi 1994; Kater 1997; Potter 1998; Dennis 2012; Wulf 1983).

5 Vuonna 1934 perustetun neuvoston oli tarkoitus olla kansainvälinen säveltäjäjärjestö, mutta käytännössä se edusti kansallissosialistisen puoluepolitiikan mukaista musiikkia ja vastusti taiteen modernia tyyliä (Jokisipilä & Könönen 2013: 352–353).

6 Tauno Karila oli Kilpisen entinen oppilas ja ystävä. Karila perusteli Kilpisen myönteisyyttä kansallissosialismille myös viittaamalla siihen, ettei Kilpinen ”ollut ainoa suomalaisen sivistyneistöön kuuluva, joka alussa uskoi. Heitä oli monia. Ehkä vain jotkut harvat poliitikot pystyivätkin heti alussa näkemään, mihin Saksan uusi tie tulisi johtamaan.” (Karila 1964, 140–141.)

Tutkimukseni eroaa näistä aikaisemmista historian ja poliittisen historian tutkimuksista keskittymällä Yrjö Kilpiseen kansallissosialistisen kulttuuripropagandan näkökulmasta ja analysoimalla yksityiskohtaisesti Kilpisen hahmoon kiinnittyneen propagandan kielellis-kulttuurisia keinoja ja ilmiöitä saksalaisten sanoma- ja aikakauslehtien tarjoamien aineistojen perusteella. Vastaavanlaista tutkimusta on Ruotsissa tehnyt kansatieteilijä ja filologi Petra Garberding (2007; 2009), joka käsittelee kansallissosialistista kulttuuripropagandaa ruotsalaisen säveltäjä Kurt Attenbergin (1987–1974) kirjeenvaihdossa kansallissosialistisen Saksan kanssa. Garberdingin tutkimuksessa mainitaan myös Yrjö Kilpinen, joka oli Attenbergin kollega ja ystävä. Gardbergin tutkimuksen yksi keskeisistä tutkimustuloksista on huomio taiteen poliittisuuden suuresta merkityksestä suhteessa taiteilijan ja taiteen yksilöllisyyteen, joka jää kansallissosialistisessa taidekeskustelussa vähemmän tärkeäksi asiaksi (Garberding 2007, 278). Tutkimuksessa hyödynnetään taustatietona myös muuta ruotsissa tehtyä tutkimusta kansallissosialistisen Saksan, pohjoismaiden ja Ruotsin välisestä yhteistyöstä (esim. Almgren, Hecker-Stampehl & Piper 2008; Geisler 2007, 2003).

Fasismien ja antisemitismien tutkimuksen niukkuus suomalaisessa historiantutkimuksessa pohjautuu Suomen herkkään poliittiseen asemaan toisen maailmansodan päätyttyä, jolloin Suomen jälleenrakennusta ja siihen kuuluvaa yhteisen kansallisen identiteetin muodostamista olisi horjuttanut Suomen ulkopolitiikan kriittinen tarkastelu (Ahonen, Muir & Silvennoinen 2020, 141). Vasta 2000-luvulla (ks. esim. Vihinen 2000) varsinaisesti liikkeelle lähtenyt taidepoliittinen keskustelu musiikissa Suomen ja kansallissosialistisen Saksan suhteesta tarvitsee kuitenkin jatkoa. Tutkimukseni tuottaa uutta tietoa kansallissosialistisesta kulttuuripropagandasta Saksan ja Suomen suhteissa ja täyttää tutkimuksellista aukkoa, joka koskee Yrjö Kilpisen toimintaa ja merkitystä kansallissosialismin aikaisessa Saksassa sekä Suomessa.

Artikkeli etenee ensin tutkimusaineiston esittelystä ja taustoittamisesta menetelmällisten lähtökohtien kuvaukseen. Sitä seuraavat analyysiluvut, joissa esitellään tutkimustulokset kahdessa Saksan ja Suomen ”henkisen tilan” samanlaisuutta koskevan diskurssin kokonaisuudessa: 1) ”pohjoisuus” (saks. *nordisch*) sekä 2) ”kansaa” (saks. *Volk*) ja ”kansallisuus” (saks. *völkisch*), jotka yhdistyivät lehtiartikkeleissa niin Suomeen, Suomen kulttuuriin ja musiikkiin. Käsitteiden valintaa on ohjannut niiden laaja näkyvyys tekstissä sekä käsitteiden kiinteä yhteys kansallissosialistiseen propagandaan. Analyysiluvuissa avaan näiden käsitteiden merkitysisältöjä tarkemmin.

*Kansallissosialistisessa Saksassa julkaistut
lehtiartikkelit säveltäjä Yrjö Kilpisestä*

Kilpisen aktiivinen kulttuuriyhteistyö kansallissosialistisen Saksan kanssa näkyi niin Saksan valtakunnallisissa kuin pienemmissä alueellisissa lehdistissä pääasiassa vuodesta 1934 aina vuoteen 1944. Kilpiseen liittyviä saksalaisia artikkeleita myös suomennettiin jonkin verran ja julkaistiin muun muassa *Musiikkitieto*-lehdessä.⁷ Suuri osa näistä artikkeleista on luettavissa Suomen kansalliskirjaston Yrjö Kilpinen -kokoelmasta, josta rajasin tutkimukseeni yksitoista Saksassa julkaistua artikkelia (taulukko 1).⁸ Sanoma- ja aikakauslehtien määrää ei ole annettu erillisenä lähdetietona, vaan kokoelma koostuu koteloista, jotka sisältävät yhteensä useita satoja lehdistä leikattuja suomen- tai saksankielisiä artikkeleita. Lyhimmät koostuvat muutamasta kappaleesta, laajimmat useista sivuista. Kansalliskirjaston kokoelman saksalaisissa artikkeleissa oli kokonaisuudessaan huomattavissa kansallissosialistisen lehdistön propagandalähtöisyys ja kansallisten näkökulmien painotus. Lähes kaikille yksinomaan Kilpistä käsitteleville artikkeleille tyypillisiä teemoja olivat Suomeen ja suomalaisiin keskittyvät teemat, Kilpisen suhteet kansallissosialistisiin organisaatioihin ja/tai henkilöihin sekä Kilpisen musiikin ja persoonan ”pohjoisuus”.⁹

Analyysin kohteeksi valikoin erityisesti sellaisia artikkeleita, joissa Kilpistä oli haastateltu henkilökohtaisesti, jolloin oli huomattavissa, uusintaako Kilpinen kulttuuripropagandaa toimittajan kanssa yhtenäisesti ja mikä oli mahdollisesti Kilpisen kansallisesta identiteetistä koostuva kielien erilainen merkityssisältö. Valikoin artikkeleita myös mahdollisimman laajalta aikakaudelta (1934–1944), jotta pystyin kiinnittämään huomiota siihen, kuinka yhtenäisesti Kilpiseen on suhtauduttu kansallissosialistisen propagandan kohteena. Koska valitun aineiston määrä on suhteellisen

7 *Musiikkitieto*-lehden lisäksi Kilpinen kommentoi Suomen ja Saksan kulttuuriyhteistyötä suomalaisissa sanomalehdissä, kuten *Helsingin Sanomissa* ja *Uudessa Suomessa*. Tämä käy ilmi Yrjö Kilpisen kansalliskirjaston arkistoon kuuluvista sanomalehtileikkeistä. Kansalliskirjasto, arkistoluettelo 104, käsikirjoituskokoelmat, MS. MUS.Kilpinen COLL. 418.

8 Kansalliskirjasto, arkistoluettelo 104, käsikirjoituskokoelmat, MS. MUS.Kilpinen COLL. 418. Kansalliskirjastosta saamieni tietojen mukaan lehtileikekokoelman COLL 418 luovuttajaa ei ole mainittu kansalliskirjaston kanssa tehdyssä lahjoitussopimuksessa. Todennäköisimpänä lahjoittajana pidetään joko Kilpisen sukulaisia tai Yrjö Kilpinen -seuraa (nykyisin nimeltään Laulunmusiikin ystävät ry).

9 Keräsin samasta kokoelmasta aineiston myös pro gradu -tutkielmaani *Yrjö Kilpinen kansallissosialistisessa lehdistössä 1938–1942* (Waldén-Antikainen 2019). Tätä artikkeliani varten laajensin analysoitavien artikkelien määrää viidestä yhteentoista sekä ajallista kattavuutta vuosiin 1934–1944.

Taulukko 1. Tutkimukseen valikoidut lehtiartikkelit Yrjö Kilpisestä.

	Julkaistu	Artikkelin otsikko	Otsikon käännös	Lehti ja paikka	Kirjoittaja
1.	29.4.1934	"Yrjö Kilpinen. Der finnische Schubert"	"Yrjö Kilpinen. Suomalainen Schubert"	<i>Kasseler Neueste Nachrichten</i> , Kassel	Fritz Stege
2.	2.10.1938	"Sieg der Ehre und der Wahrheit"	"Kunnian ja toituden voitto"	<i>Völkischer Beobachter</i> , München	Herbert Rudolf
3.	3.11.1938	"Yrjö Kilpinen. Der Grosse finnische Liederkomponist"	"Yrjö Kilpinen. Suuri suomalainen lied-säveltäjä"	<i>Illustrierte Zeitung</i> , Leipzig	Gertrud Berkheyde
4.	6–7/1939	"Ein Schubert des Nordens"	"Pohjolan Schubert"	<i>Skizzen</i> , Berlin	Ernst Boucke
5.	9/1939	"Yrjö Kilpinen"	"Yrjö Kilpinen"	<i>Zeitschrift für Musik</i> , Berlin	Fritz Stege
6.	12/1939	"Yrjö Kilpinen"	"Yrjö Kilpinen"	<i>Allgemeine Musikzeitung</i> , Berlin-Leipzig	Ernst Boucke
7.	31.3.1942	"Kilpinen über finnische Musik"	"Kilpinen kertoo suomalaisesta musiikista"	<i>Westdeutscher Beobachter</i> , Köln	Lothar Band
8.	12.4.1942	"Wir sprachen mit Yrjö Kilpinen. Der finnische Komponist in Düsseldorf"	"Keskustelimme Yrjö Kilpisen kanssa. Suomalainen säveltäjä Düsseldorfissa"	<i>Düsseldorfer Stadt-Nachrichten</i> , Düsseldorf	Ludwig Hillenbrand
9.	13.4.1942	"Finnische Musik im Ibachsaal. Starker Erfolg Kilpinens in Anwesenheit des Gauleiters"	"Suomalais-ta musiikkia Ibachsaalissa. Kilpisen vahva menestys aluejohtajan läsnä ollessa").	<i>Reinische Landeszeitung</i> , Düsseldorf	Wilhelm Raupp
10.	31.10.1942	"Finnische Musik in Köln"	"Suomalaista musiikkia Kölnissä"	<i>Westdeutscher Beobachter</i> (Abendausgabe), Köln	L. Hähner
11.	7.6.1944	"Plauderstunde mit Yrjö Kilpinen"	"Keskusteluhetki Yrjö Kilpisen kanssa"	<i>Preussische Zeitung</i> , Königsberg	Erika Kupfer

pieni, on tutkimus ennen kaikkea katsaus niihin teksteistä luettavissa oleviin teemoihin, joilla rakennettiin saksalaista kansallissosialistista kulttuuripropagandaa.

Artikkelit ovat peräisin valtakunnallisesta päivälehdestä (*Völkischer Beobachter*), perinteisistä musiikkilehdistä (*Zeitschrift für Musik*, *Allgemeine Musikzeitung* ja *Skizzen*) viikkolehdestä (*Illustrierte Zeitung*) ja alueellisista päivälehdistä (*Düsseldorfer Stadt-Nachrichten*, *Reinische Landeszeitung*, *Preussische Zeitung*, *Kasseler Neueste Nachrichten* ja *Westdeustcher Beobachter*). Kilpistä koskevia artikkeleita julkaistiin saksalaisessa lehdistössä erityisesti hänen konserttimatkojensa yhteydessä, kuten syksyllä 1942, jolloin Kilpisen musiikkia esitettiin kahdeksassa konsertissa ympäri Saksaa. (HS 6.5.1942.) Osa aineistoksi valituista artikkeleista osuukin ajallisesti konserttimatkojen ryppäisiin.

Kansallissosialistista lehdistöä ohjattiin Saksassa ideologisesti lehdistökontrollin avulla, mikä käytännössä tarkoitti lehdistön ohjailua kohti kansallissosialismia ehdottamalla toimittajille ideologisesti sopivia aiheita ja jättämällä epäsovikat aiheet ulkopuolelle (Wells 1985, 410–411; Peltovuori 2005, 19–20). Lehdistökontrolli on vaikuttanut myös koko valitsemaani aineistoon.

Aineiston valinnassa on ollut myös haasteita. Kansallissosialistinen ideologia on erilainen merkitykseltään valitun aineiston aikavälin alkupäässä vuonna 1934 kuin sen loppupuolella vuonna 1944. Kansallisen identiteetin ja fasismin diskursiivista rakentumista tutkineen kielitieteilijä ja diskurssianalyttikko Martin Reisiglin (2006, 643) mukaan kansallissosialismi muuntui diskurssina merkittävästi historiallisten ja poliittisten muutosten myötä. Tässä tutkimuksessa huomioidaan muutos kiinnittämällä huomiota siihen, minkälaisessa poliittis-historiallisessa tilanteessa mikin aineiston artikkeli on julkaistu. Ajallisesti laaja – kymmenen vuotta kattava – aineisto mahdollistaa myös tekstistä luettavien diskurssien muuntumisen tai muuttumattomuuden tarkastelun. Toinen aineistoon liittyvä haaste liittyy saksankielisten artikkelien suomentamiseen tätä tutkimusta varten, mikä itsessään on riski tekstin diskursiivisen sisällön muuntumiselle. Tutkimus on siksi toteutettu analysoimalla tekstejä niiden alkuperäisellä kielellä. Suomennokset on laadittu tätä julkaisua varten.

Menetelmällisiä lähtökohtia

Tämä tutkimus edustaa Suomen ja kansallissosialistisen Saksan kulttuuri- ja musiikkisuhteisiin kohdistuvaa kulttuurihistoriallista tutkimusta (Hiedanniemi 1980; Jokisipilä & Könönen 2013; Peltovuori 2005). Yhden vaikuttavan musiikkikulttuurisen ja kulttuuripoliittisen toimijan ympärille rakentunut tutkimus kytkeytyy musiikin kulttuurihistoriallisen tutkimuksen perinteeseen: musiikki ymmärretään Jukka Sarjalan (2002, 177) sanoin ”alueen tai merkitysten verkostona, jossa tutkija kohtaa kaikenlaisia asioita aistimellisuudesta ja identiteettien rakentamisesta politiikkaan ja sosiaalisiin jännitteisiin”. Niin ikään tutkimuksen metodologinen kehys pohjautuu kriittiselle diskurssianalyysille (esim. Fairclough 1997).

Kansallissosialistisen kielen ja tekstien tutkimus on edennyt Victor Klempererin (2007 [1957]) aikalaishavaintoihin pohjautuvasta lingvistiksestä analyysistä monitieteiseksi tutkimukseksi, jonka avulla tutkitaan muun muassa kansallissosialismia historiallisena ja totalitaristisena ilmiönä (Reisigl 2006, 643). Ottamalla huomioon tekstin kulttuurinen, historiallinen ja poliittisideologinen konteksti voidaan kansallissosialismia tutkia esimerkiksi sanomalehtiteksteihin kohdistuvan diskurssianalyysin keinoin (Musolff 2018, 660–672; Reisigl 2006, 642). Diskurssi nähdään yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti rakentuneena kokonaisuutena, jolla rakennetaan samanaikaisesti sosiaalisia identiteettejä sekä tieto- ja uskomusjärjestelmiä, jotka ovat alttiita uudistukselle tai muuntumiselle (Fairclough 1997, 76; 2003, 2). Keskeistä omassa tutkimuksessani on ottaa huomioon kansallissosialismin poliittis-historiallinen ja ideologinen muuntuminen eli se, minkälaisessa yhteiskunnallisessa ja tiedollisessa asemassa artikkelin kohteena oleva Kilpinen tai artikkelin kirjoittaja on kulloinkin ollut.

Kriittisen diskurssianalyysin perinteestä historian tutkimuksen tarpeisiin on kehitetty diskurssihistoriallinen lähestymistapa (engl. *Discourse Historical Approach*, DHA) (esim. Reisigl ja Wodak 2009 [2001]), jota voidaan soveltaa kansallissosialistiseen tekstiaineistoon (esim. Reisigl 2006). Erityisesti kielitieteilijä Ruth Wodakin (2009, 87–121) kehittämä menetelmä yhdistää niin laajojen sosiaalisesti konstruoituneiden sisältökoko-
naisuuksien analyysin kuin tekstin lingvistisen tarkastelun. Menetelmän keskeisenä piirteenä on sisällyttää analyysiin historiallista taustatietoa, jolloin diskurssia voidaan ymmärtää moniulotteisemmin ja nimenomaan historiallisessa kontekstissään. Tässä tutkimuksessa sanomalehtitekstien analyysissa hyödynnetty historiallinen taustatieto koostuu ensisijaisesti

Saksan kansallissosialismin aikaisesta poliittisesta ja kulttuurisesta taustatiedosta koskien erityisesti kansallissosialistista ideologiaa.

Historiallis-kriittistä lähestymistapaa on kehitetty edelleen kansallisten identiteettien diskursiivisen rakentumisen tutkimiseksi. Tässä mielessä ensisijaisesti Ruth Wodakin kehittämä lähestymistapa pohjautuu politiikantutkija Benedict Andersonin (2006 [1983], 6) määritelmään kansallisesta identiteetistä kuvitteellisena poliittisena yhteisönä (engl. *imagined political community*), joka rakentuu kunkin yhteisön muistoista ja yhteisistä kokemuksista. Tämä kuvitteellinen yhteisö on altis muuntaamaan yhteistä historiallista kokemustaan. Tässä tutkimuksessa kansallista identiteettiä lähestytään myös näkemällä kansallinen kulttuuri diskursina, joka rakentuu yhteisistä kertomuksista ja muistoista, jotka lopulta organisoivat yhteisön toimintaa ja vaikuttavat siihen (Hall 1994, 201).

Kansallinen identiteetti rakentuu Wodakin mukaan erilaisilla strategisilla keinoilla, joista tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä ovat kaksi makrostrategiaa: 1) Rakentavat strategiat (engl. *constructive strategies*) ovat lingvistisiä menettelytapoja, joilla muodostetaan kansallista ”me”-ryhmää viittaamalla joko suoraan tai epäsuorasti sanalla ”me” joukkoon ihmisiä, jotka jakavat saman kansallisen identiteetin eli solidaarisuuden, identifioutumisen ja yhteyden tunteen. Tämän tutkimuksen aineistossa yksi näkyvimmistä ”me”-joukoista on saman kansallissosialistisen ideologian jakavat saksalaiset ja suomalaiset. 2) Muutos-strategialla (engl. *transformation strategies*) taas pyritään muuttamaan kansallisen identiteetin merkitys toiseksi. (Wodak, de Cillia, Liebhart & Reisigl 2009, 30–46.) Tämän tutkimuksen aineistossa muuntuvuutta voidaan löytää saksalaisen lehdistön tavassa käsitellä Suomea Saksan kanssa samanlaisena ja jättää Suomen todellinen historiallinen ja poliittinen kehitys kansallissosialistisesti värityneen tarkastelun ulkopuolelle.

Tutkimuksessa otetaan huomioon myös kansallissosialismin kielelliset erityispiirteet, kuten kiertoilmauksien eli eufemismien käyttö sekä mystinen ja mytologinen kieli, joka yhdistyy rodulliseen sanastoon, kuten ”pohjoinen”, ”pohjoinen rotu”, ”kansa” ja ”kansallinen” (Braun 2007, 271; Robert & Doerr 2002, 293; Wells 1985, 417–418).¹⁰ Analyysissä kiinnitetään huomiota myös persoonan tai fyysisten piirteiden kuvailuun liittyviin sanoihin, joiden tarkoituksena oli rodullistaa ”pohjoisuutta” (Geisler 2007, 35). Sanalla ”rotu” viitataan tässä tutkimuksessa ainoastaan kansallissosialistisen ideologian mukaiseen näennäistieteelliseen käsitykseen arjalaisen rodun olemassaolosta.

10 Saks. ”nordisch”, ”nordische Rasse”, ”Volk” ja ”völkisch”.

Kulttuuripropaganda tarkoittaa tässä tutkimuksessa kansallissosialistisen ideologian levittämistä kulttuurin avulla. Kulttuuripropagandaa ei voida määritellä tässä tutkimuksessa maiden väliseksi vaikutuskeinoksi, koska tutkimusaineisto on rajattu pelkästään saksalaiseen lehdistöön. Sen sijaan artikkeleissa tarkastellaan, miten suomalaisuus ja Yrjö Kilpinen liitettiin kansallissosialistiseen propagandaan, joka vaikutti Saksan sisällä. Vaikka osa aineistona olevista artikkeleista suomennettiin ja julkaistiin suomalaisissa musiikkilehdissä, niiden sisältö muuntui jo siksi, että kansallissosialistien käyttämä termi ”pohjoinen” (saks. *nordisch*) sisälsi eri merkityksen pohjoismaissa kuin Saksassa.

Analyysin toteutuksessa kiinnitin erityisesti huomiota sanoihin ”pohjoisuus” (saks. *nordisch*), ”kansa” (saks. *Volk*) sekä koko ”kansaan” että kulttuurin ”rodullisuuteen” viittaavaan sanaan ”kansallinen” (saks. *völkisch*) (Brackmann & Birkenhauer 1988, 194). Näillä sanoilla oli kansallissosialistisen ideologian sisällä pohjimmiltaan paljolti yhteinen merkityssisältö toistensa kanssa, eli niillä viitattiin käsitykseen puhtaasta germaanisesta rodusta. Analyysissa avaan näiden sanojen historiallista merkityssisältöä ja pyrin hahmottamaan sitä, miten sanoihin liittyvien diskurssien välityksellä tulee esille kansallissosialistisen propagandan pyrkimys vahvistaa maiden välisiä kulttuurisuhteita ja omaa politiikkaansa.

”Pohjoisuuden” kulttuurisia ja rodullisia ilmentymiä

”Pohjoisuus” (saks. *nordisch*) oli kansallissosialistisessa Saksassa keskeinen kulttuuripropagandan termi, jota käytettiin jatkuvasti sekä kansallissosialistisessa lehdistössä että pohjoismaihin kohdistuvassa kulttuuripropagandassa. ”Pohjoisuus” tuli ensimmäisiä kertoja esille ideologis-rodullisena terminä Saksassa vuonna 1922, kun rotututkija Hans F. K. Günther esitteli ranskalaisen Joseph Denikerin rotuteorian kirjassaan *Rassenkunde des deutschen Volkes*. Günther määritteli pohjoismaalaiset korkeimmaksi biologiseksi ihmisroduksi, mutta poissulki aluksi määritelmästäan lähes kaikki suomalaiset, lukuun ottamatta ruotsinkielistä väestönosaa (Hiedanniemi 1980, 36). Sanan ”pohjoisuus” merkityssisältö vastasi semanttisesti saksalaisia ja germaaneja, joten sana ”pohjoisuus” itsessään viittasi arjalaiseen, ”bolsevismia” vastustaneeseen ihmisryhmään, jonka katsottiin olevan rodullisesti puhdas (Almgren, Hecker-Stampehl & Piper 2008, 9; Wells 1985, 417; Wulf 1983 [1963], 235).

Termiä ”pohjoinen ajatus” alettiin käyttää vuodesta 1923 niin Güntherin kuin myös muiden ”pohjoismaisen koulun” edustajien kirjoituksissa.¹¹ ”Pohjoisen ajatuksen” tarkoitus oli toimia ”pohjoisuuden” kulttuurisena käsitteenä, jolla oli ideologinen merkitys (Field 1977, 523). ”Pohjoisen ajatuksen” katsottiin ilmentävän saksalaisten ja pohjoismaalaisten samaa rodullista eli arjalaista alkuperää (Jokisipilä & Könönen 2013, 59). Olavi Paavolainen (1936, 86) luonnehti kirjassaan *Kolmannen valtakunnan vierana* ”pohjoista ajatusta” seuraavasti: ”rotubiologialle perustuva historiannäkemyks, jonka mukaan kaikki maailman kulttuurit ovat jollakin tavalla pohjoisen rodun, Nordische Rassen, luomia”.

Kansallissosialismin aikana Suomi kuitenkin luokiteltiin Saksassa ”pohjoiseen” kuuluvaksi, mihin vaikutti sekä kansallissosialistisen puolueen pääideologina tunnetun, Tallinnassa syntyneen, Alfred Rosenbergin kiinnostus Suomea kohtaan että Hitlerin mielipide Suomesta poliittisena liittolaisena (Almgren, Hecker-Stampehl & Piper 2008, 13, 43; Hiedanniemi 1980, 36). Rosenberg, joka oli merkittävin ”pohjoisen ajatuksen” rasistis-ideologisen merkityksen kehittäjä, kirjoitti vuonna 1930 teoksessaan *der Mythos des 20. Jahrhunderts* Suomen turvaavan ”uuden Euroopan” nousun niin rodullisessa kuin poliittisessä merkityksessä tasavertaisena muiden ”pohjoisten” kansojen tapaan (Hiedanniemi 1980, 36). Se, ettei Suomen asemaa katsottu ”pohjoiseksi” maantieteellisen sijaintinsa perusteella, saa tukea aineiston lähiluvusta. Vuonna 1939 *Skizzen*-lehdessä Suomea kuvaillaan ”pohjoiseksi” emotionaalis-mystisellä kielenkäytöllä: ”Suomi kuuluu pohjoisiin maihin, joita kohtaan meillä on ollut tietty tunnettu ainutlaatuinen kaipaus, aivan kuin olisimme olleet siellä jo muinaisaikoina”.¹² Kuva yhteisestä kansallisesta olotilasta rakentuu historiallisesta jatkuvuudesta ja käsityksestä, että Suomi ja suomalaiset olisivat osa ”pohjoisuutta” eli samaa rodullista alkuperää.

Suomen ”pohjoisuutta” käsitellään myös ideologislähtöisistä kirjoituksistaan tunnetun musiikkitieteilijän Fritz Stegen kirjoittamassa *Zeitschrift für Musik* -lehden artikkelissa: ”Pohjoisuuden olemusta eivät ulkonaiset maantieteelliset seikat sellaisenaan selitä, vaan salaisuus on siinä hyvin persoonallisessa tavassa, jolla pohjoismainen ihminen reagoi ulkomaail-

11 Geoffery Field (1977, 523) kutsui ”pohjoisen ajatuksen” rotuteoretisointiin osallistuneita L.F. Claussia, Bernhard Kummeria, Paul Schultze-Naumburgia ja Walter Darréa ”pohjoiseksi koulukunnan edustajiksi”.

12 ”Finnland gehört mit in den Kreis der nordischen Länder, für die wir das bekannte eigenartige Sehnsuchtsgefühl haben, als ob wir früher, in Urzeiten, schon einmal dagewesen wären.” *Skizzen* 6-7/1939.

maan”.¹³ Kielen ideologista mystiikkaa ja toisaalta eufemistista puheta-
paa ilmentää se, ettei Stege selitä tai määrittele mainitsemaansa reagoi-
nitapaa vaan korostaa, ettei ”pohjoisuutta” voi rationaalisesti ymmärtää.
Sitaatti heijastaa kansallissosialistiselle ideologialle keskeistä ajatusta
”terveestä” kansallistunteesta (saks. *Gesundes Volksempfinden*), joka
ilmensi Hitlerin tahdon mukaista selittämätöntä ja yhteistä kokemus-
ta kansallisuudesta (Robert & Doerr 2002, 190, 422). Stegen käsitys on
myös linjassa Rosenbergin näkemyksen kanssa Suomesta ”pohjoisena”
huolimatta kansallissosialismin alkukauteen liittyvästä suomalaisten
rodullisuuden määrittelyn problematiikasta. Yhtä lailla se on linjassa
Hitlerin linjauksen kanssa Suomen pohjoisesta asemasta, joka pohjau-
tui käsitykseen yhteisestä kohtalosta ja aseveljeydestä (Almgren, He-
cker-Stampehl & Piper 2008, 43). Suomen ”pohjoisuutta” perusteltiin
myös lehdessä *Der Norden*, jonka mukaan suomalaiset olisivat ”itäbaltti-
laisia” ”mongoliakuperän” sijaan.¹⁴

”Pohjoisuuden” ja ”pohjoisen ajatuksen” käsitettä käytettiin kulttuuri-
poliittisessa merkityksessä erityisesti Saksassa perustetun ja kansal-
lissosialismin aikana propagandavoitteisesti kulttuuria pohjoismaihin
levittävän pohjoismaisen yhteistyöseuran *Nordische Gesellschaftin* toi-
mittamassa lehdessä *Der Norden* vuodesta 1933 alkaen (Geisler 2007, 35).
”Pohjoisen ajatuksen” rasistista painoarvoa kuvaa se, miten vuonna 1935
Nordische Gesellschaftin lehdistöpalvelun mukaan sanaa ”pohjoisuus” sai
käyttää vain, jos ”pohjoisen ajatuksen” käsite oli kirjoittajalle täysin selvä
(Almgren, Hecker-Stampehl & Piper 2008, 27). *Reinische Landeszeitun-
gin* artikkelissa 13.4.1942 kuvaillaan *Nordische Gesellschaftin* propagan-
dasuhdetta Suomeen: ”[*Nordische Gesellschaftin* aluejohtajalla] on ollut
jo alusta asti selkeä pyrkimys tiivistää samanhenkisten ja samoja asioita
edustavien pohjoisten kansojen kulttuurisia, taiteellisia ja poliittisia yhte-
yksiä ja turvata yhteisöä, jolla on yhteinen ’henkinen tila’”.¹⁵ Sitaatissa pai-
nottuu yhteisen ”henkisen tilan” ehdollisuus sanoissa ”samanhenkisten
ja samoja asioita edustavien”, eli sitaatissa kuvaillaan ”me”-ryhmää, joka
koostuu kansallissosialistisen ideologian jakavista kansoista. Esimerkissä

13 ”Das Geheimnis nordischen Wesens beruht nicht in der Äusserlichkeit landschaft-
licher Bindungen, sondern in der durchaus persönlichen Art, die landschaftliche
Umwelt zu beseeelen.” *Zeitschrift für Musik* 9/1939

14 Ks. esim. ”Deutsch-Nordischer Ostkampf vor 700 Jahren”, *Der Norden* 1.8.1942.

15 ”[...] war es von jeher sein [Gauleiter der NG] eindeutiges Bestreben, die kulturel-
len, künstlerischen und politischen Beziehungen gleichgesinnter und kämpferisch
gleichgerichteter nordischer Völker zu verdichten und die Gemeinschaft innerhalb
eines ”geistigen Raumes” sicherzustellen.” *Reinische Landeszeitung* 13.4.1942.

rakennetaan kulttuurisen yhteyden kautta mahdollisesti myös poliittista yhteyttä viittaamalla siihen, miten Nordische Gesellschaft ”turvaisi yhteisöä”, jolla on samoja poliittisia yhteyksiä.

”Pohjoisuus” yhdistettiin myös Yrjö Kilpisen musiikkiin ja säveltäjäyteen. Fritz Stege lähestyy artikkelissaan ”Yrjö Kilpinen” tämän taiteen ”pohjoisia” piirteitä luonnon symboliikan avulla: ”Ja mitä omaleimaisempi luonto on, mitä selkeämmin se erottuu muista maailman vyöhykkeiden maista, sitä omaperäisemmin tämä luonto ilmenee luovassa nerossa.”¹⁶ Stegen ajatukset heijastavat luonnon merkitystä ”pohjoisuuden” ideologiassa ja myös kansallissosialistisessa taidekäsitteessä, joka pohjautui kolmelle peruspilarille: kansa, luonto ja persoonallisuus (Dennis 2012, 230). Stege yhdistää suomalaisen luonnon ”pohjoiseen tilaan” (saks. *der nordische Raum*), joka herättää kuulijassaan ”tilantahdon” (saks. *Raumwille*). Yhdistämällä Kilpisen liedit tähän ”tilaan”, Stege määrittelee Kilpisen musiikin ”pohjoiseksi”. Konkreettisena siteenä Kilpisen musiikin ja ”pohjoisuuden” välillä Stege pitää kvartti-intervallin runsasta käyttöä, joka Stegen mukaan edusti Kilpisen tiedostamatonta sidettä ”pohjoiseen kansansieluun” (saks. *nordische Volksseele*). (*Zeitschrift für Musik* 9/1939.)

Luonto liittyi myös Kilpisen itsensä mukaan hänen musiikkiinsa. Kilpinen selittää musiikkinsa alkuperän luontolähtöiseksi ja vertaa musiikkinsa tyyliä kansallissosialistisessa Saksassa negatiiviseksi nähtyyn Mahlerin musiikkityyliin:

”Schubert oli myös lähellä luontoa, mutta hän tekee luonnollisesta inhimillistä, hän tekee siitä henkilökohtaista – ymmärrättekö?” Ja hän [Kilpinen] yrittää etsiä oikeaa kielellistä ilmaistua. ”Värit – sointivärit – paljolti muotia- minulle tärkeintä on luonto. Se ei ole mikään muotiasia. Gustav Mahler – hänelle on musiikki sointiväriä – mutta ei laisinkaan substanssia. Minulle musiikki ei merkitse värejä -siksi musiikissani on substanssia.”¹⁷

Luonto, johon Kilpinen viittaa, on myös ”pohjoisen ajatuksen” keskeinen elementti. Kilpinen määrittelee musiikkinsa luonnonläheiseksi, eikä

16 ”Und je ausgeprägter das Bild der Natur, je unterschiedlicher es sich zu Ländern anderer Zonen darbietet, desto eigenwilliger wird es sich im Spiegel des schöpferischen Genies offenbaren.” *Zeitschrift für Musik* 9/1939.

17 ”Schubert war auch naturverbunden, aber er macht das Natürliche menschlich, er macht es persönlich - verstehen sie?” und er blickt sich dabei hilfesuchend um im Kampf mit dem sprachlichen Ausdruck. ”Farben - Klangfarben- vielfach Mode – bei mir ist es Natur. Keine Modesache. Gustav Mahler – bei dem ist alles Klangfarbe – aber keine Substanz. Bei mir ist keine Farben – aber dafür Substanz.” *Kasseler Neueste Nachrichten* 29.4.1934.

”muodissa” oleviksi värisävyiksi tai ääneksi, kuten kansallissosialistisessa Saksassa lähinnä juutalaisuutensa vuoksi saksalaisen musiikin ulkopuolelle jätetyllä Gustav Mahlerilla (Kater 1997, 77).

Kilpisen taiteilijuuden ”pohjoisuutta” perusteltiin *Reinische Landeszeitungin* artikkelissa vuonna 1942, mutta tällä kertaa viitaten Kilpisen persoonaan:

Mitä enemmän Kilpinen syventyy flygelinsä ääressä musikaalisten inspiraatioidensa sävellystyöhön, sitä selvemmin korostuvat hänen oman tahtonsa piirteet. Saksalaista hänen sävellyksissään on korkeintaan muoto. Se osoittaa todeksi rodullisen yhteenkuuluvuuden, jonka perustana on pohjoinen henkiskulaisuus.¹⁸

Kilpisen taide toimii löyhästi väylänä loppupäätelmään, jonka mukaan Kilpisen sanotaan suoraan olevan samaa rotua kuin kirjoittajan edustama homogeeninen versio saksalaisista. Kilpisen sävellystyön kuvaillaan myös korostavan Kilpisen ”omaa tahtoa”, joka tässä yhteydessä voi viitata siihen, että Kilpinen luo ideologisesti ”oikeanlaista” tai hyväksyttävää musiikkia; tai se voi viitata Kilpisen persoonaan. Geislerin (2007, 35) mukaan sanoilla ”tahto” ja ”vahvuus” voidaan myös viitata ”pohjoisuuden” mytologisoituihin piirteisiin. Yhtä lailla ”tahto” ja ”vahvuus” resonoi Hitlerin puhettavan ja kansallissosialistiselle kielelle tyypillisen hyperbolisen kielenkäytön kanssa (Braun 2007, 265). Esimerkin lopussa paljastuu varsinainen peruste Kilpisen rodulliselle samanlaisuudelle: ”pohjoismainen henkiskulaisuus”, jolla korostetaan maiden välisten aatteiden ja yhteyden samanlaisuutta.

Musiikkitieteellisissä kirjoituksissa ”pohjoisuuden” käsite esiintyi rasistisessa ja antisemitistisessä merkityksessä ensimmäisen kerran jo vuonna 1914, jolloin musiikkitieteilijä Hans Joachim Moser (1913–1914) väitti saksalaisen musiikin olevan ainoastaan eli puhtaasti ”pohjoista” alkuperää. Moser vahvisti argumenttiaan edelleen vuonna 1920 kirjassaan *Geschichte der Deutschen Musik* (ks. Levi 1994, 222). Vuonna 1930 julkaistu ”pohjoisuutta” antisemitistisessä rotuteoriassa esittelevä musiikkitieteilijä Richard Eichenauerin kirja *Musik und Rasse* pohjautui vastaavalle oletukselle saksalaisen musiikin ”pohjoisesta” alkuperästä. Eichenauerin kirjaan viitattiin kansallissosialismin aikaisissa musiikkitieteellisissä tutkimuksissa, ja se painettiin uudelleen vuonna 1937 (Levi 1994, 223). Musiikkitieteilijöiden Eichenauerin, L.F. Claussin ja Ludwig Scheemanin kirjoituk-

18 Je mehr sich aber Kilpinen am Flügel in die Verlebendigung seiner musikantischen Eingebungen versenkt, um so deutlicher treten die Prägungen seines eigenen Willens in Erscheinung. Sie beweist rassische Zusammenhörigkeit auf der Grundlage nordischer Geistesverwandschaft. *Reinische Landeszeitung* 13.4.1942.

siin viitataan tämän tutkimuksen aineiston laajimmassa artikkelissa Yrjö Kilpinen.¹⁹ Erik Levin (1994, 228, 238) mukaan musiikin ja rodun yhteys ei tullut kuitenkaan esille ainoastaan saksalaisten musiikkitieteilijöiden kirjoituksissa, vaan myös lehdistössä.

”Pohjoinen rotu” määriteltiin ylivoimaiseksi, ja sitä edustavat ihmiset olivat pääasiassa pitkiä, vaaleita, hoikkia ja sinisilmäisiä (Robert & Doerr 2002, 293). Aineistoesimerkeissä on viitteitä siihen, että Kilpiseen sovellettiin musiikkitieteellistä rotuteoriaa näissä ”pohjoisuuden” raameissa. Kilpisen fyysisiä ominaisuuksia sekä hänen persoonallisuuttaan kommentoitiin tässä mielessä useissa artikkeleissa (ks. kuva 1).²⁰

Kuva 1. Yrjö Kilpisestä käytetty kasvokuva kansallissosialistisessa lehdistössä (Artikkelit nro. 2, 3 ja 8). (Kuva: Suomen musiikkilehti).

Illustrierte Zeitungin artikkelissa on huomattavissa ”pohjoisuuteen” luokiteltavia kuvauksia Kilpisestä:

Miehekkäät kasvot näiden hopeantummien kihara-aaltojen takana ovat poikkeuksellisen ilmeikkäät. Niistä loistaa pehmydessään lapsenomainen sielu, heleä vuorovaikutus, lämpimän temperamentin ja viileän ener-

19 *Zeitschrift für Musik* 9/1939. Artikkelin kirjoittaja Fritz Stege ei kuitenkaan mainitse Eichenauerin mainitsemia intervaleja vaan kvartin, jonka käyttö Stegen mukaan olisi ilmentänyt pohjoisuutta.

20 Artikkelit nro. 1, 3, 5, 6, 8, 10 ja 11.

gian vaihtelu, jotka tekevät tästä harvinaisesta muusikonpäästä unohtumattoman. Hänen kasvonsa loistavat uskomatonta nuorekkuutta – samalla korkeinta kypsyyttä – niistä säteilee nuoruutta, joka ammentaa voimansa ikuisesta lähteestä.²¹

Etnomusikologi Philip Bohlmanin (2010, 50) mukaan äärimmilleen viedyssä antisemitistisessä musiikkitieteessä säveltäjän fyysiset piirteet liittyivät musiikin tonaliteettiin ja rodulliseen puhtauteen. Musiikillisten elementtien, kuten tiettyjen intervallien käytön ja harmonisten rakenteiden, katsottiin korreloivan jopa säveltäjän kallon rakenteen kanssa, jonka taas katsottiin ilmentävän ”pohjoista rotua”. Kilpisen pään ja kasvojen kuvailun lisäksi edellä olevasta tekstikatkelmasta voidaan huomata myös viittaus ”pohjoisuuden” mytologiaan siinä, miten Kilpisen kasvojen nuorekkuus ammentaa ”ikuisesta lähteestä”. Musiikkitieteilijä Ursula Geislerin (2003, 223–238) mukaan ”pohjoisuutta” kuvailtiin käsitteellisillä vastinpareilla, kuten pohjoinen/etelä, vahva/heikko ja maskuliininen/feminiininen. Esimerkissä vastakohtaisuutta voidaan huomata sanoissa ”lämmen” ja ”viileä” sekä ääripäiden, kuten Kilpisen miehekkyyden tai ”uskomattoman nuorekkuuden”, korostamisessa. Kilpisen fyysisiä piirteitä kuvaillaan edelleen vuonna 1944:

Tuolla hän seisoo yhtäkkiä edessäni, ojentaa ystävällisesti ja itsestäänselvyydellä käden ja minä näen erittäin kirkkaat, siniset silmät kapeissa kasvoissa. Nämä kasvot ovat täysin harmaiden kiharien hiusten ympäröimät – puhutteleva pää, joka ilmentää taiteilijan vapautta ja omatahtoisuutta [saks. *eigenwilligkeit*].²²

Geislerin (2007, 35) mukaan sanoja ”puhtaus” ja ”vahvuus” käytettiin kansallissosialistisessa Saksassa rinnasteisesti ”pohjoisen ajatuksen” kanssa. Esimerkkitekstistä on luettavissa ”pohjoiseen rotuun” liittyvää kuvailua niin Kilpisen fyysisistä ominaisuuksista kuin hänen persoonastansakin. Sitaatissa muodostetaan Kilpisestä myyttistä kuvaa ”pohjoisesta” nerosta,

21 Das männlichschöne Gesicht unter diesem silberdunklen Lockenschopf ist außerordentlich wandelbar. Es scheint überstrahlt von der Sanftheit einer ganz kindlichen Seele, und mit seinem Wechselspiel von hellem, warmem Temperament und kühler Energie macht es diesen seltenen Musikerkopf unvergessen. *Illustrierte Zeitung* 3.11.1938.

22 Da steht er plötzlich neben mir, gibt mir mit freundlicher Selbstverständlichkeit die Hand und ich sehe in ein Paar sehr klare, blaue Augen in einem schmalen, feingeschnittenen Gesicht. Es ist ganz von lockerem graumeliertem Haar umrahmt - ein prachtvoller Kopf, von der Freiheit und Eigenwilligkeit des Künstlertums gezeichnet. *Kasseler Neueste Nachrichten* 29.4.1934.

mitä korostetaan kansallissosialistiselle kielelle tyypillisellä superlatiivien käytöllä. Kilpisen rodullisuuteen tehdyt viittaukset edustavat ”pohjoista ajatusta”, mikä osaltaan vahvistaa kansallissosialistien käsitystä Kilpisestä merkittävänä kulttuurihenkilönä.

Suomalais-saksalainen ”kansan” musiikissa ja muistoissa

Tässä osuudessa tarkastellaan, miten sanaa ”kansan” (saks. *Volk*) ja ”kansallinen” (saks. *völkisch*) käytettiin Yrjö Kilpistä koskeissa kansallissosialistisissa artikkeleissa ilmaisemaan Saksan ja Suomen välistä yhteyttä ja ”me”-ryhmäksi luokiteltua saksalais-suomalaista ihmisjoukkoa ja kulttuuria. Sana ”kansan” muuntui semanttisesti 1800-luvun lopulla, jolloin siihen alettiin liittää rodullisia elementtejä. 1900-luvun alussa puhuttaessa ”kansasta” tarkoitettiin rodullisesti yhtenäistä yhteisöä (Garberding 2009, 7). Tätä ajatusta kehitettiin kansallissosialismin aikakautena edelleen kolmella ideologisella peruskäsitteellä: *Volk*, *Blut* und *Rasse* (suom. ”kansan, veri ja rotu”). ”Kansan” rodullisen yhtenäisyyden ulkopuolelle määriteltiin arjalaisuuden ulkopuolelle jäävät vastarodut (saks. *Gegenrasse*) (Robert & Doerr 2002, 29–30). Göbbelsiltä peräisin oleva kansallissosialistisen puolueen iskulause ”Ein Volk, ein Reich, ein Führer” (suom. ”yksi kansan, yksi valtakunta, yksi johtaja”) painotti ykseyttä saksalaisten, Saksan valtakunnan ja Hitlerin välillä (Robert & Doerr 2002, 420).²³

Hitlerin noustua valtaan vuonna 1933 kulttuuri sidottiin keskeiseksi osaksi kansallissosialistista ideologiaa. Historioitsija Joan Clinefelterin (2005, 2) mukaan kansallissosialistisen taiteen funktio oli edustaa rodullisesti puhdasta ja samaistuttavaa ympäristöä saksalaisille. Kulttuurissa sanalla ”kansallinen” viitattiin kulttuurin yhtenäisyyden lisäksi siihen, miten ihmisten pitäisi tuottaa kulttuuria, joka olisi yhtenäistä kansansa rodullisen alkuperän kanssa (Garberding 2007, 270). Yhtä lailla ”kansallisella” oli rodullinen ja antisemitistinen merkitys, jolloin puhuttaessa ”kansallisesta” kulttuurista (saks. *völkische Kultur*) tarkoitettiin kansallissosialistisen ideologian mukaista yhtenäistä kulttuuria (Robert & Doerr 2002, 420).

”Kansan” ja ”kansallisuuden” käsitteet näkyvät selkeästi aineistossa, jossa sanaa ”Volk” tai ”völkisch” käytetään yhteensä 43 kertaa. Sanoja käy-

23 Sanat *Volk* ja *völkisch* ovat haastavia käännettäviä niiden etnis-historiallisen merkitysisällön vuoksi. Käytän siksi sanojen suomenkielisissä käänöksissä ”kansan” ja ”kansallinen” lainausmerkkejä.

tetään viitattaessa Suomeen, suomalaisen kulttuuriin, Kilpiseen ja maiden väliseen yhteiseen poliittiseen historiaan.

Vuonna 1942 *Westdeutscher Beobachter* -lehden artikkelissa musiikkikamarin puheenjohtaja Peter Raabe puhuu kansallisuudesta maiden välisenä yhdistämiskeinona: "[...] yhteisen musiikkimme perusta on; me tervehdimme [Kilpistä] enemmän kuin kansakunnan edustajana, jonka rinnalla seisomme elinoikeuden [saks. *Lebensrechte*] ja kaiken kulttuurin totuuden turvaamiseksi."²⁴ Musiikkia käsitellään yhteisenä perintönä, mutta varsinainen huomio kohdistuu Suomen ja Saksan yhteyteen, rinnalla seisomiseen. Raabe tekee myös oletuksen, että kulttuuri olisi molemmissa maissa samanlaista. Kommentin taustalla vaikuttaa poliittisten vaatimusten mukainen positiivinen Suomi-kuva.

Bohlmanin (2010 [2004]), 47) mukaan musiikin suhde kansallisuuteen ei ollut kansallissosialistisessa saksassa neutraalia, vaan musiikki joko oli tai ei ollut "kansallista". Musiikki oli sidottu ideologiaan, eikä ollut olemassa erillistä taidepolitiikkaa, vaan "bolsevismin" katsottiin tuhoavan saksalainen kulttuuri myös musiikissa (Taruskin 2005, 754). "Kansallisen" vastinpari "kansainvälinen" (saks. *international*) merkisti ulkomaista, vierasta, ei-arjalaista tai juutalaista (Robert & Doerr 2002, 219). Fritz Stege painottaa artikkelissaan "Yrjö Kilpinen", miten eri maissa musiikki ja rotu ovat sidoksissa toisiinsa: "Menneisyyttä vailla oleva maa [...] tuskin pystyy kehittämään omaa musiikillista 'kansallistyyliä'. Kansojen sekoitus, täynnä rodullisia vastakohtia, pysyy taiteen ilmaisussaan pakosti 'kansainvälisenä'."²⁵ Rudolf de Cillian, Martin Reisinglin ja Ruth Wodakin (1999, 160) mukaan kansallisen identiteetin syntyminen vaatii myös kykyä erottaa sen ulkopuolelle jäävä. Stege käyttää sanaa "kansainvälisyys", joka hänen mukaansa liittyy rodulliseen puhtauteen. Stege myöntää, että Suomen väestössä on huomattavissa erilaisuuksia, mutta vahvan perinnetietouden ja luonnon maisemallisten ominaisuuksien takia "Suomessa on sisäistä kansallista yhtenäisyyttä". Kansallisuus ja musiikki ymmärretään

24 "[...] das Fundament unserer eigenen Musik ist; wir grüssen ihn aber weiter als den Vertreter einer Nation, mit der wir Seite an Seite im Kampf um die Erhaltung der Lebensrechte und der Wahrung aller Kultur stehen." *Westdeutscher Beobachter* 31.10.1942.

25 "Ein Land ohne Vergangenheit [...] wird kaum dazu gelangen, einen "Nationalstil" in der Musik zu entwickeln. Ein Völkergemisch voll rassischer Gegensätze muss in seinen Kunstäußerungen notwendig, "international" bleiben." *Zeitschrift für Musik* 9/1939.

toisiinsa sidonnaisiksi myös seuraavassa alle viikko ennen kristalliyötä²⁶ julkaistussa *Illustrierte Zeitung*-lehden artikkelissa:

”Ymmärrys musiikkiin alkaa rakkaudesta musiikkiin, ja on väärin uskoa, että ihminen, joka kunnioittaa ihmisessä korkeinta, haluaisi taiteessa kokea tai rakastaa sen vastakohtaa.” Jo näillä sanoilla Kilpinen määrittelee oman näkemyksensä taiteilijan ja taiteen tehtävästä itse kansalle, ja hän korostaa: ”Vain paras on tarpeeksi hyvää kansalle.”²⁷

Kiertelevä ja välillä ristiriitainenkin kirjoitustyyli oli tyypillistä kansallissosialistiselle kielelle (Hiedanniemi 1980, 75). Esimerkkilainauksen merkityssisällöstä voidaan tehdä kahdenlaisia johtopäätöksiä. ”Korkeimman kunnioittamisella ihmisessä” viitataan toisaalta kansallissosialistisen ideologian mukaiseen terveeseen kansallistunteeseen (saks. *Gesundes Volksempfinden*), joka yhdistetään kokemukseen taiteesta. Toisaalta kommentin puhujana on suomalainen Kilpinen, jolloin kommentti voi edustaa Kilpisen suomalaista kansallista identiteettiä, johon ei liity ideologista lähtökohtaa. Garberdingin (2009, 2) mukaan kansallissosialismin aikana monet säveltäjät pyrkivät vahvistamaan musiikillaan oman maansa kansallista identiteettiä, kun taas osa näki musiikin enemmän kosmopoliittisena. Monille eurooppalaisille säveltäjille yhteydet kansallissosialistiseen Saksaan nähtiin vahvan kansallisen identiteetin rakentamisena ja oman maan kansallisen musiikin parantamisena, joka toisi vakautta muuttuvaan maailmaan. Myös Yrjö Kilpisen sanotaan olleen voimakkaan isänmaallinen kuin myös kansallissosialismimyönteinen (Deville 2005, 172–173).

Illustrierte Zeitungin artikkelissa vuonna 1938 voidaan huomata tapa, jolla Kilpisen musiikki liitetään kansojen ”yhteiseen tehtävään”:

Gerhard Hüscher on kokenut useiden konserttiansa aikana ainutlaatuisen innostuksen sekä saksalaisiin että Kilpisen [suomalaisiin] liedeihin, jotka voivat toimittaa korkeaa tehtävää kahden kansan yhteyden rakentamises-

26 Kristalliyö oli kansallissosialistisen puolueen NSDAP:n järjestämä laaja väkivallan aalto, joka kohdistui juutalaisiin, heidän koteihinsa, synagogiin ja yrityksiinsä 9.11.1938 (Steinweis 2009, 1–2).

27 ”Das Verständnis für die Musik beginnt mit der Liebe zur Musik, und es ist ganz falsch, zu glauben, dass ein Mensch, der im Menschen das Höchste verehrt, in der Kunst das Gegenteil erleben möchte oder lieben könnte.” Mit diesen Worten legt Kilpinen schon seine Auffassung über die Aufgabe des Künstlers und der Kunst am Volk selbst fest und hebt hervor: ”Nur das Beste ist gut genug für das Volk.” *Illustrierte Zeitung* 3.11.1938.

sa. ”Kansoja”, jatkaa Kilpinen, ”yhdistää yhteinen kiinnostus, ja kansojen taiteilijoita yhdistää yksi suuri yhteinen tehtävä, taide.”²⁸

Esimerkissä lied toimii yhdistävänä strategiana, eli kansallisuuksia ei käsitellä erillisinä vaan yhtenä asiana. Sitaatissa mainittu saksalainen baritoni Gerhard Hüsch oli Kilpisen läheinen ystävä ja laulujen pääasiallinen levittäjä Saksassa. Vuonna 1944 Hüsch määrittää liedin seuraavasti:

Gerhard Hüsch pitää merkittävänä, että vain saksan ja suomen kielessä käytetään sanaa lied [...] Ranskalainen ”chansons” (sic!), Italialainen ”canzonetta” (sic!), englantilainen ”song” ovat täysin erilaisia, kuin ”lied”.²⁹

Hüsch painottaa liedä kansoja yhdistävänä, ainutlaatuisena asiana, joka koskee vain Suomea ja Saksaa. Aiemman esimerkin tavoin tästäkin voidaan lukea ainutlaatuinen kokemus ”meistä”, johon eivät kuulu Ranska, Italia, tai Englanti. Liedien poikkeuksellista asemaa saatettiin aineiston artikkeleissa perustella myös musiikillisilla piirteillä. Seuraavassa vuodelta 1934 peräisin olevassa Kilpisen kommentissa tulee esille, että hän erottaa kansallisen identiteettinsä suomalaiseksi mutta toisaalta painottaa kansallissosialistista ideologiaa. Hänen kommentissaan voidaan myös huomata piirteitä, jotka tukevat sisällöllisesti kansallissosialistista ideologiaa tai tapaa käyttää kielen merkityksen hämärtäviä kiertoilmauksia:

”Olen innostunut Saksasta, joka on kuin valtavan vahva kevätuuli myös eettisessä mielessä. On itsestään selvää, että tämän myrskyn pitää kaataa sairaat ja epäterveet puut. Me Suomessa rakastamme Saksaa. Myös meillä on nimittäin opiskelijapiireissä samanlaista liikettä.”³⁰

28 Welche hohe Aufgabe das Lied als Brücke unter den Völkern haben kann, hat Gerhard Hüsch bei seinen vielen Konzertabenden durch beispiellose Begeisterung für das deutsche Lied und die Lieder Kilpinens erfahren. „Die Völker“, so fährt Kilpinen fort, „verbindet gemeinsames Interesse, und die Künstler der Völker verbindet die eine grosse Aufgabe, die Kunst. *Illustrierte Zeitung* 3.11.1938.

29 Gerhard Hüsch macht darauf aufmerksam, dass es nur im Deutschen und im Finnischen ein Wort für den spezifischen Begriff ”Lied” gibt. Die französischen ”chansons”, die italienische ”canzonetta”, der englische ”song” sind etwas ganz anders als das ”Lied”. *Preussische Zeitung*, Königsberg 7.6.1944.

30 ”Ich bin begeistert von Deutschland. Es ist wie ein ungeheuer starker Frühlingwind, auch in etischer Beziehung. Es ist selbstverständlich, dass dieser Sturm kranke und ungesunde Bäume fällen muss. Wir in Finnland lieben Deutschland. Auch bei uns ist namentlich in Studienkreisen eine ähnliche Bewegung wie bei Ihnen.” *Kasseler Neueste Nachrichten* 29.4.1934.

Kun analyysin kohteena on historiallinen ja poliittinen aihe, tulee oleelliseksi ymmärtää myös diskurssin pitkällä ajanjaksolla tapahtunut historiallinen muuntuminen (Wodak, de Cillian, Liebhart & Reisigl. 2009 [1999], 7–8). ”Sairailta ja epäterveillä puilla” ei vielä vuonna 1934 voida tarkoittaa juutalaisten joukkotuhoa tai Hitlerin Saksan laajentumisoperaatiota sellaisena kuin ne nykypäivästä käsin ymmärretään. Kilpisen kommentti voi kuitenkin heijastaa Saksassa tehtyjä kulttuurielämän uudistuksia, joihin liittyi voimistunutta antisemitismia ja sortotoimenpiteitä juutalaisia kohtaan. Vuodesta 1933 alkaen pyrittiin kulttuurin yhtenäistämiseen (saks. *Gleichgestaltung*) poistamalla ”puhtaan saksalaisen musiikin” ulkopuolelle jäävä taide (Kershaw 2008, 294; Levi 1994, 18). Käytännössä muutokset kulttuurielämässä näkyivät ei-arjalaisten muusikoiden pakkoirtanomina konservatorioista, yliopistoista ja oopperoista.³¹ Yhtä lailla muutos näkyi uusien organisaatioiden perustamisena, jotka tukivat niin kansallisesti kuin kansainvälisesti kansallissosialistista ideologiaa ja sen edustamaa musiikkikäsitystä.³²

Kilpisen viittauksella ”meidän kansaamme” voi olla myös poliittinen ja isänmaallinen ulottuvuus, koska viittaamalla suomalaisiin opiskelijapiireihin Kilpinen saattaa tarkoittaa kansallismielistä suomalaisliikehdintää, kuten Akatemista Karjala-Seuraa tai Isänmaallista kansanliikettä. Vaikka sitaatin tulkittavuus jääkin varsin abstraktille tasolle, siinä voidaan huomata pyrkimys verrata ja kokea Saksan ja Suomen tilanne samanlaisina. Kilpinen antoi kommentin myös *Helsingin Sanomille* samoihin aikoihin palattuaan Saksasta: ”Poliittinen elämä oli erittäin miellyttävää sen vuoksi että sitä ei tuntunut olevan ollenkaan. Yksityiset ihmiset olivat aivan vapaita politiikan tekemisestä. Saksassa on nyt sitä varten eri miehet. Ja kaikki olivat tähän järjestelyyn erinomaisen tyytyväisiä. [...] huomasi kaikesta kevätuuulten puhaltelevan Saksassa kuvainnollisestikin.” (US 26.4.1934.) Vaikka ”Kevätuuli” saa ideologisia ja rasistisia konnotaatioita Saksan kontekstissa, ei samaa voida sanoa Suomessa julkaistusta artikkelista. Kilpinen kuvailee kuitenkin autoritääristä systeemiä: jos ihminen on vapaa politiikan tekemisestä, kyseessä ei ole demokratia.

Kilpisen kommentteja ei käsitelty saksalaisessa lehdistössä ainoastaan kulttuuriin ja musiikkiin liittyen, vaan osassa artikkeleita myös yhteydessä

31 7.4.1933 asetetun ammattivirkamieslain mukaan (saks. Gesetz zur Wiederherstellung Berufsbeamtentums) virkamiehen piti todistaa olevansa arjalaista syntyperää (Kershaw 2008, 299; Levi 1994, 14).

32 Esim. ”bolsevistista” kulttuuria vastustavan järjestön (saks. *Kampfbund für deutsche Kultur*) ja säveltäjien kansainvälisen yhteistyön pysyvä neuvosto (saks. *Ständiger Rat*) (Jokisipilä & Könönen 2013: 352–353; Kater 1997,14).

Suomen ja Saksan poliittis-historialliseen yhteiseen menneisyyteen. Saksan ja Suomen välinen poliittinen yhteistyö oli ehtinyt tiivistyä jo Suomen sisällissodan aikana ja yhteistyö jatkui edelleen kansallissosialismin aikakaudella. Osassa artikkeleita rakennettiin maiden välistä kansallista yhteyttä yhteisten sotakokemusten kautta viittaamalla erityisesti Suomen sisällissotaan (1918). Kansallissosialistien päälehdessä *Völkischer Beobachter* Kilpinen kommentoi Saksan roolia Münchenin sopimuksen aikoihin syyskuussa 1938:³³

Yrjö Kilpinen painotti sitten, että tuskin mikään muu kansa voi tuntea yhtä hyvin niitä vapautetun sudeettisaksalaisten tunteita kuin suomalaiset, jotka ovat olleet satoja vuosia venäläisten sortoyrityksen kohteena. [...] Jokainen, joka on hänen itsensä tavoin kokenut sen riemun, jolla talonpoikaisarmeija yhteistyössä saksalaisten apujoukkojen kanssa vapautti Suomen, voi nyt ymmärtää myös sudeettimaan kiitollista iloa vihdoinkin toteutuneesta kohtalonmuutoksesta. ”Minulle”, hän sanoi, ”oli se alusta asti selvää, että sudeettisaksalaisten kysymyksessä kunnian ja totuuden tulli voittaa.”³⁴

Rudolf de Cillian, Martin Reisinglin ja Ruth Wodakin (1999, 154) mukaan kansalliset identiteetit rakentuvat yhteisestä historiasta ja sen muistelemisesta. Kertomukset yhteisistä tapahtumista luovat narratiivin historiallisesta samanlaisuudesta ja rakentavat samalla käsitystä yhdestä homogeenisesta kansasta. Edellisessä sitaatissa luodaan yhtäläistä kokemusta Saksasta ”vapauttajana” niin sudeettisaksalaisille kuin suomalaisille. Kilpinen rinnastaa toisiinsa kaikkien suomalaisten ja sudeettisaksalaisten kokemukset Saksasta, mikä vahvistaa käsitystä Saksasta samanlaisena liittolaisena ja hyväntekijänä kuin Suomen sisällissodassa. Suomen sisällissodan punainen osapuoli jää kuitenkin mainitsematta, ja sota muuntuu Suomen ja Venäjän väliseksi. Kontrastina Kilpinen kommentille voidaan pitää J.K. Paasikiven tulkintaa tilanteesta: ”Opetus, minkä äskeiset tapahtumat ovat antaneet meille pienille kansoille, on pelottava” (Jakobson 1978, 54).

33 30.9.1938 allekirjoitettu Münchenin sopimus oli Saksan, Ranskan, Englannin ja Italian sopimus luovuttaa Tšekkoslovakian sudeettialueet Saksalle (Kershaw 2008, 442).

34 Yrjö Kilpinen betonte dann, dass wohl kaum ein anderes Volk so recht die Gefühle der befreiten Sudetendeutschen empfinden könne wie die Finnen, die Hundert Jahre lang den russischen Unterdrückungsversuchen ausgesetzt waren. Wer wie er selbst den Jubel erlebte, mit dem die Befreiung Finnlands durch die Bauernarmee im Verein mit den deutschen Hilfstruppen in seiner Heimat ausgenommen wurde, könne die dankbare Freude im Sudetenland über die Endliche Schicksalswende ermessen. *Völkischer Beobachter* 2.10.1938.

Sanalla ”kohtalonmuutos” viitataan uskomukseen kohtalosta (saks. *Schicksal*), jonka mukaan arjalaisella rodulla oli yhteinen ainutlaatuinen kohtalo ja jolla perusteltiin kansallissosialistien toimia (Robert & Doerr 2002, 361). Sitaatti julkaistiin voimistuneen propagandan ilmapiirissä muutama kuukausi ennen ”kristalliyötä” ja kolme viikkoa ennen Hitlerin uutta ohjeistusta Saksan armeijalle Tšekkoslovakian jäljellä olevan osan valtauksista (Kershaw 2008, 468).

Illustrierte Zeitungin artikkelissa vuodelta 1938 viitataan yhtä lailla sisällissodan aikaiseen poliittiseen yhteistyöhön, mutta kytkös liittyy myös kulttuuriin:

Keskustelumme johtaa suoraan keskelle taidetta ja suomalaista kulttuuria, syviin maiden välisiin suhteisiin, jotka rakentuvat hengenheimolaisuudesta ja teoista, joiden kautta he [Suomi ja Saksa] ovat luoneet unohtumattomia muistoja kahden kansan toistensa puolustamisesta. ”Voitte olla siitä varmoja”, vakuuttaa Kilpinen, ”Suomi ei tule milloinkaan unohtamaan, että monet saksalaiset yhdessä suomalaisten aseveljiensä kanssa antoivat henkensä Suomen vapauttamiseksi 1918, kuten tiedämme, että Saksassa ei milloinkaan tulla unohtamaan, että yksinomaan suomalaisista koostuva preussilainen jääkäripataljoona taisteli rintaa rinnan suuressa maailmansodassa saksalaisten aseveljiensä kanssa ja vuodatti vertansa Saksan puolesta.”³⁵

Saksan ja Suomen poliittis-historiallista yhteistä menneisyyttä käytetään sitaatin alussa perustana kuvaamaan maiden välistä kulttuurista yhteyttä. Oleellinen kansallisen yhteyden rakentamisen kannalta on käsitys yhdestä kuvitteellisesta kansasta, joka tuotetaan sanan ”me” myötä. Ilmaisilla ”syvät maiden väliset suhteet” ja ”hengenheimolaisuus” rakennetaan käsitystä liittolaisista, kahdesta kansasta, jotka ovat selittämättömällä tavalla kuitenkin yhtä. Sanalla ”hengenheimolaisuus” on vahva viittaus samantyyppiseen, joka on rakentunut yhteisistä kokemuksista tai tapahtumien kokemisesta. Sana ”unohtumaton” viittaa Saksan ja Suomen yhteyden säilymiseen samanlaisena nyt kuin myös tulevaisuudessa. Kilpinen käyt-

35 Sie führt mitten hinein in die Kunst und Kultur Finnlands, zu den tief begründeten Beziehungen der beiden Länder Deutschland und Finnland zueinander aus ihrer Wesensverbundenheit, aus ihren Taten, mit denen sie unvergessliche Denkmäler des Einsatzes zweier Völker füreinander aufrichteten. ”Sie können davon überzeugt sein”, bestätigt Kilpinen, ”Finnland wird nie vergessen, dass viele Deutsche mit ihren finnischen Waffenbrüder 1918 ihr Leben für Finnlands Befreiung opferte, wie wir wissen, dass man in Deutschland nie vergessen wird, dass das ausschließlich aus Finnen bestehende Preussische Jägerbataillon, im großen Weltkrieg Seite an Seite mit den deutschen Waffenbrüdern für Deutschland gekämpft und sein Blut vergossen hat.” *Illustrierte Zeitung* 3.11.1938.

tää termiä ”aseveli” (saks. *Waffenbruder*), jolla tässä yhteydessä viitataan sotilaalliseen yhteistyöhön Saksan osallisuudessa Suomen sisällissotaan 1918. Poliittisen liittolaisuuden kokemusta vahvistetaan kappaleen lopussa painottamalla, miten kansat eivät ”milloinkaan tule unohtamaan” sotilaallista avunantoa.

Ei ole olemassa yhtä selittävää tekijää sille, miksi kulttuuripropaganda kohdistui Kilpiseen niin voimakkaasti. Taustalla vaikutti Saksan myönteinen suhtautuminen Suomeen niin ulkopoliittisesti kuin kulttuurisesti: Hitlerin ihailu Sibeliusta kohtaan, Rosenbergin johtama ”Pohjoinen yhteistyöseura” tai Himmlerin halukkuus todistaa suomalaisen kanteleen muinaisgermaaninen alkuperä olivat kukin osa Suomen kulttuurispoliittista hyväksyntää kansallissosialismin piiriin (Jokisipilä&Könönen 2013; 55, 82, 100). Kilpisen merkitystä säveltäjänä ja kulttuurihenkilönä korostettiin maininnoilla kontakteista kansallissosialistisen Saksan musiikkikamarin (saks. *Reichsmusikkammer*) johtohenkilöihin, kuten Paul Graeneriin, Peter Raabeen, Emil von Reznicekiin³⁶ tai organisaatioihin, kuten *Nordische Gesellschaft* ja *Ständiger Rat*.³⁷ Nämä maininnat ilmaisivat saksalaiselle lukijakunnalleen, että Kilpinen oli hyväksytty kansallissosialistiseen kulttuurielämäänsä korkealta tasolta. Kilpisen kansallissosialismimyönteiset lausunnot osaltaan vahvistivat hänen asemaansa kansallissosialistisessa Saksassa ja edistivät hänen uraansa.

Johtopäätökset

Tämän artikkelin tavoitteena oli analysoida, miten Yrjö Kilpiseen liittyvät saksalaiset kansallissosialistiset lehtiartikkelit rakensivat Saksan ja Suomen välistä yhteistä kansallista identiteettiä osana Hitlerin Saksan kulttuuripolitiikkaa. Tutkimuksessa tuli esille, miten puhumalla Yrjö Kilpisestä, Suomen ja Saksan välisistä yhteisistä kokemuksista ja kulttuurista kansallissosialistisen Saksan sanoma- ja aikakauslehtiartikkeleissa pyrittiin luomaan käsitystä yhdestä kansallissosialistisen ideologian jakavasta kansasta, jonka osia Saksa ja Suomi olivat. Oleellinen osa tämän yhteisen kansallisen identiteetin rakentamisesta oli nähdä Kilpisestä suomalaisuudesta tai Suomen historiasta vain se osa, joka sopi kansallissosialistiseen ideologiaan.

36 Artikkelit nro. 1–3 ja 10.

37 Artikkelit nro. 2, 5, 8–10.

Kansallista yhteyttä rakennetaan kyseisissä lehtiartikkeleissa erityisesti eufemistisilla termeillä ”pohjoisuus” ja ”kansan”/”kansallisuus”, joilla viitattiin Suomeen, suomalaiseen kulttuuriin ja Yrjö Kilpiseen kansallissosialistisen ideologian diskurssissa. Suomen ja Saksan yhteisen kansallisen identiteetin rakentamisessa voidaan huomata pääasiassa kolme sisällöllistä ulottuvuutta:

1. Suomen ja suomalaisuuden käsittäminen ”pohjoiseksi” (saks. *nordisch*) ja samaksi ”kansaksi” (saks. *Volk*) Saksan kanssa
2. Suomalaisen kulttuurin, taiteen ja musiikin kokeminen ”pohjoiseksi” ja ”kansalliseksi” (saks. *völkisch*)
3. Yrjö Kilpisen sävellysten, persoonan ja fyysisten piirteiden kuvailu kansallissosialistisen ideologian mukaisesti

Tutkimuksessa tulee esille, miten Yrjö Kilpisen nimellä otsikoidut artikkelit suuntautuivat tyypillisesti painottamaan Saksan ja Suomen kulttuurisia ja poliittisia suhteita toistuvasti positiivisessa ja maiden välisiä oletettuja samanlaisuuksia painottavassa merkityksessä. Rudolf de Cillian, Martin Reisinger ja Ruth Wodak (1999, 160) huomauttavat, että viittaamalla yhteiseen ”me”-joukkoon vedotaan samalla suorasti tai epäsuorasti kansalliseen solidaarisuuteen ja yhteyteen, joilla rakennetaan kansallista identiteettiä. Aineiston artikkeleissa esiintyvät sanat ”pohjoinen” (saks. *nordisch*), ”kansan” (saks. *Volk*) ja ”kansallinen” (saks. *völkisch*) viittaavat merkityssisällöltään yhteen yhtenäiseen ihmisjoukkoon, jota yhdistää kansallissosialistinen ideologia. Käsitystä kuvitteellisesta suomalais-saksalaisesta ihmisjoukosta vahvistettiin Yrjö Kilpisen Suomen ja Saksan suhteita koskevilla kommentteilla.

Tutkimus antaa viitteitä Yrjö Kilpisen kulttuuripoliittisesta merkittävyydestä ilmiönä, jossa yksittäisen taiteilijan rooli voi politisoitua osaksi poliittista propagandaa. Jotta voitaisiin ymmärtää, miksi Kilpisestä julkaistiin satoja artikkeleita Saksan kansallissosialistisessa lehdistössä vuosina 1934–1944, tulisi toteuttaa yksityiskohtaista jatkotutkimusta Kilpisen kontakteista Saksan kansallissosialistiseen kulttuurijohtoon ja kulttuuriorganisaatioihin. Kuten aikaisempi tutkimus (Murtomäki 2011, 32; Deaville 2005, 32; Sandborg 2011, 39) on osoittanut, Yrjö Kilpisen kulttuuripoliittinen toimijuus on vielä suurelta osin selvittämättä.

Jos tarkastellaan syitä analyysissa ilmenneen saksalaisten kansallissosialististen lehtiartikkeleiden ilmentämän voimakkaan Suomi-myönteisyyden taustalla, voidaan sen peruspilarina pitää kansallissosialistisen Saksan ulkopoliittisia suhteita Suomeen. Kuten Philip Bohlman (2010, 47) ja Joan Clinefelter (2005, 3) toteavat, kulttuuri ei voinut olla kansallis-

socialistisessa Saksassa poliittisesti neutraalia. Yhtä lailla se on yksi tämän tutkimuksen johtopäätöksistä – artikkelit Yrjö Kilpisestä olivat osa kansallissosialistista kulttuuripropagandaa, laajempaa kulttuuripoliittista kokonaisuutta, josta päätti viime kädessä Saksan valtakunnankansleri Adolf Hitler.

Lähteet

Sanomalehdet

Saatavilla Suomen kansalliskirjaston Yrjö Kilpisen käsikirjoituskokoelmasta: arkistoluettelo 104, käsikirjoituskokoelmat, MS. MUS.Kilpinen COLL. 418.

Kasseler Neueste Nachrichten, 29.4.1934 (Fritz Stege: ”Yrjö Kilpinen. Der finnische Schubert”)

Völkischer Beobachter, 2.10.1938 (Herbert Rudolf, ”Sieg der Ehre und der Wahrheit”)

Illustrierte Zeitung, 3.11.1938 (Gertrud Berkheyde: ”Yrjö Kilpinen. Der Grosse finnische Liederkomponist”)

Skizzen, 6–7/1939 (Ernst Boucke: ”Ein Schubert des Nordens”)

Zeitschrift für Musik 9/1939 (Fritz Stege: ”Yrjö Kilpinen”)

Allgemeine Musikzeitung, 12/1939 (Ernst Boucke: ”Yrjö Kilpinen”)

Westdeutscher Beobachter, 31.3.1942 (Lothar Band: ”Kilpinen über finnische Musik.”)

Düsseldorfer Stadt-Nachrichten, 12.4.1942 (Ludwig Hillenbrand: ”Wir sprachen mit Yrjö Kilpinen. Der finnische Komponist in Düsseldorf ”)

Reinische Landeszeitung, 13.4.1942 (Wilhelm Raupp: ”Finnische Musik im Ibachsaal. Starker Erfolg Kilpinens in Anwesenheit des Gauleiters”)

Westdeutscher Beobachter, 31.10.1942 (L. Hähner: ”Finnische Musik in Köln”)

Preussische Zeitung, 7.6.1944 (Erika Kupfer: ”Plauderstunde mit Yrjö Kilpinen”)

Muu tausta-aineisto

Eichenauer, Richard. 1936 [1932]. *Musik und Rasse*. 2. painos. München: J. F. Lehmanns Verlag.

Moser, Hans Joachim. 1914. ”Die Entstehung des dur-Gedankens – ein kulturgeschichtliches Problem”. Teoksessa *Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft*, vol. 15, 270–295.

Paavolainen, Olavi. 2003 [1936]. *Kolmannen valtakunnan vieraa. Rapsodia*. Näköispainos. Helsinki: Otava

Johansen, Paul. 1942. "Deutsch-Nordischer Ostkampf vor 700 Jahren". *Der Norden* 19 (8): 233–237.

Muu sanomalehtiaineisto

Helsingin Sanomat 6.5.1942 ("Saksan musiikkiyleisö ainutlaatuista"). Nimimerkki Rela.

Uusi Suomi 26.4.1934 ("Saa säveltäjäkin tehdä havaintoja") US

Suomen Musiikkilehti 1.2.1942 ("Yrjö Kilpinen 50 vuotta") Selim Palmgren

Tutkimuskirjallisuus

Ahonen, Paavo, Simo Muir ja Oula Silvennoinen. 2020. "The Study of Antisemitism in Finland: Past, Present, and Future". Teoksessa *Antisemitism in the North: History and State of Research.*, volume 1, toim. Jonathan Adams ja Cordelia Hess, 139–153. Berlin, Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110634822>

Almgren, Birgitta, Jan Hecker-Stampehl ja Ernst Piper. 2008. "Alfred Rosenberg und die Nordische Gesellschaft. Der 'nordische Gedanke' in Theorie und Praxis". *Nordeuroporum* Heft 2 / 2008. Tark. 10.3.2022. <http://edoc.hu-berlin.de/18452/8624>

Andersson, Greger. 2007. "Nazismen och Musiken". *Myt och propaganda: musiken i nazismens tjänst i Sverige och i Tyskland*, toim. Greger Andersson ja Ursula Geisler, 11–23. Skriftserie #5:2007. Forum för levande historia. https://www.levandehistoria.se/sites/default/files/material_file/skriftserie-5-myt-och-propaganda.pdf

Anderson, Benedict. 2006 [1983]. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. Rev.ed. London: Verso.

Brackmann, Karl-Heinz ja Renate Birkenhauer. 1988. *NS-Deutsch: selbstverständliche Begriffe und Schlagwörter aus der Zeit des Nationalsozialismus*. Straelen: Straelener Manuskripte Verlag.

Braun, Christian A. 2007. *Nationalsozialistischer Sprachstil*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.

Bohlman, Philip V. 2010 [2004]. *Focus Music, Nationalism, and the Making of the New Europe*. 2. painos. London: Taylor & Francis Group.

Carlberg, Anders. 2021. *Toner Och Terror Musik Och Politik i Hitlers Europa*. Stockholm: Santérus Förlag.

Clinefelter, Joan L. 2005. *Artists for the Reich: Culture and Race from Weimar to Nazi Germany*. Oxford: Berg Publishers.

Deaville, James. 2005. "Yrjö Kilpinen: Finnish Composer and German Lieder in the 1930s". *Intersections: Canadian Journal of Music* 25 (1–2): 171–186.

- de Cillian, Rudolf, Martin Reisigl ja Ruth Wodak. 1999. "The Discursive Construction of National Identities" *Discourse and Society*. 10 (2): 149–173.
- Dennis, David B. 2012. *Inhumanities: Nazi interpretations of western culture*. Cambridge, NY: Cambridge University Press.
- Djupsjöbacka, Gustav. 2001. *Istumme ilokivelle: sata suomalaista yksinlaulua*. Helsinki: WSOY.
- Ekberg, Henrik. 1991. *Führerns trogna följeslagare: den finländska nazismen 1932–1944*. Helsingfors: Schildts
- Fairclough, Norman. 1997. *Miten media puhuu? Suom.* Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.
- Fairclough, Norman. 2003. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Field, Geoffrey G. 1977. "Nordic Racism". *History of Ideas* 38 (3): 523–540.
- Garberding, Petra. 2009. "'We Take Care of the Artist': The German Composers' Meeting in Berlin, 1934". *Music & Politics* 3 (2): 1–17.
- Garberding, Petra. 2007. *Musik och politik i skuggan av nazismen. Kurt Atterberg och svensk-tyska musikrelationerna*. Lund: Sekel Bokförlag.
- Geisler, Ursula. 2003. "'...was an Musik des Nordens nur nordisch maskiert ist.' Konstruktion und Rezeption "nordischer" Musik im deutschsprachigen Musikdiskurs". Teoksessa *Sprache und Politik im skandinavischen und deutschen Kontext 1933-1945*, toim. Frank-Michael Kirsch ja Birgitta Almgren, 223–238. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Geisler, Ursula. 2007. "Herders 'Volksgeist' och götiska förbundet". *Myt och propaganda: musiken i nazismens tjänst i Sverige och i Tyskland*, toim. Greger Andersson ja Ursula Geisler, 25–45. Skriftserie #5:2007. Forum för levande historia. https://www.levandehistoria.se/sites/default/files/material_file/skriftserie-5-myt-och-propaganda.pdf
- Hall, Stuart. 1994. *Ausgewählte Schriften: 2, Rassismus Und Kulturelle Identität*. Hamburg: Argument-Verlag.
- Hiedanniemi, Britta. 1980. *Kulttuuriin verhoittua politiikkaa*. Helsinki: Otava
- Jakobson, Max. 1978. *Paasikivi Tukholmassa*. Helsinki: Otava
- Jokisipilä, Markku ja Janne Könönen. 2013. *Kolmannen valtakunnan vieraat. Suomi Hitlerin Saksan vaikutuspiirissä 1922–1944*. Helsinki: Otava
- Karila, Tauno. 1964. *Yrjö Kilpinen. Säveltäjäkuvan ääriäviivoja*. Porvoo: WSOY.
- Kater, Michael H. 1997. *The Twisted Muse. Musicians and their Music in the Third Reich*. New York: Oxford.
- Kershaw, Ian. 2008. *Hitler*. England: Penguin Books Ltd.
- Klemperer, Victor. 2007 [1957]. *LTI. Notizbuch eines Philologen*. Stuttgart: Philipp Reclam
- Levi, Erik. 1994. *Music in the Third Reich*. London: Macmillan press.

Michael, Robert ja Karin Doerr. 2002. *Nazi-Deutsch/Nazi-German: an English lexicon of the language of the Third Reich*. Westport, CT: Greenwood Press.

Murtomäki, Veijo. 2011. ”Jean Sibeliuksen suhteet natsi-Saksaan eurooppalaisessa kontekstissa”. *Musiikki* 41 (3–4): 5–68.

Musolff, A. 2018. ”Language under totalitarian regimes: The example of political discourse in Nazi Germany”. Teoksessa *Routledge Handbook of Language and Politics*, toim. Ruth Wodak ja Bernhard Forchtner, 660–672. Milton Park, Abingdon, Oxon, NY: Routledge.

Mäkelä, Tomi. 2011. *Jean Sibelius*. Woodbridge Suffolk and Rochester NY: Boydell.

Mäkelä Tomi. 2020. ”Klassisch, nordisch, national. Yrjö Kilpinen und die finnisch-deutsche Achse”. Teoksessa *Musik und Gesellschaft. Marktplätze, Kampfzonen, Elysium. Band 2: Vom Vormärz bis zur Gegenwart*, toim. Frieder Reininghaus, Judith Kemp ja Alexandra Ziane, 309–311. Würzburg: Königshausen & Neumann.

Nummi, Seppo. 1970. ”Yrjö Kilpinen musiikinhistoriassa ja Suomen säveltaiteessa”. Teoksessa *Suomen musiikin vuosikirja 1968–1969*, toim. Ilkka Oramo, 7–27. Helsinki: Otava.

Ontonen, Markku. 2002. *Jääkärikirja*. Jyväskylä: Gummerus

Peltovuori, Risto. 2005. *Suomi saksalaisin silmin 1933–1939. Lehdistön ja diplomatian näkökulmia*. Tampere: SHS

Potter, Pamela. 1998. *Most German of the Arts*. Yale: Yale University Press.

Reisigl, Martin ja Ruth Wodak. 2009 [2001]. ”The Discourse-Historical Approach (DHA)” Teoksessa *Methods of Critical Discourse Analysis*, toim. Michael Meyer ja Ruth Wodak, 87–121. 2. edition. London: Sage Publications.

Reisigl, Martin. 2006 [1994]. ”Discourse of National Socialism, Totalitarian”. Teoksessa *Encyclopedia of Language & Linguistics*, toim. Keith Brown. Amsterdam: Elsevier. 2. painos, 642–649.

Salmenhaara, Erkki. 1996. *Suomen musiikin historia. 3, Uuden musiikin kynnyksellä: 1907–1958*. Porvoo: WSOY

Salmenhaara, Erkki. 1999. Kilpinen, Yrjö. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tark. 28.2.2022. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-001434>

Sandborg, Jeffrey. 2011. ”The Lost Legacy of Yrjö Kilpinen 1892–1959”. *Journal of Singing* 67 (4): 387–395.

Sarjala, Jukka. 2002. *Miten tutkia musiikin historiaa: johdatus näkökulmiin ja menetelmiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Silvennoinen, Oula, Marko Tikka, ja Aapo Roselius. 2016. *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*. Helsinki: WSOY.

Steinweis, Alan E. 2009. *Kristallnacht 1938*. Cambridge, Mass: Belknap Press of Harvard University Press.

Tarja Taurula. 1998. *Yrjö Kilpinen: sävellykset = Kompositioner = Kompositionen = Compositions*. Suomen musiikkikirjastoyhdistyksen julkaisuja, 44. Helsinki: Suomalaisen musiikin tiedotuskeskus.

Taruskin, Richard. 2005. *The Oxford history of western music. Volume 4, The early twentieth century*. NY: Oxford University Press

Torvinen, Juha. 1998. "The politics of apoliticism: Erik Bergman's composition studies in Nazi Germany". *Finnish Music Quarterly*. Tark. 22.3.2022. <https://fmq.fi/articles/the-politics-of-apoliticism-erik-bergmans-composition-studies-in-nazi-germany>

Vihinen, Antti. 2000. *Theodor W. Adornon Sibeliuksen poliittinen ulottuvuus*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Waldén-Antikainen, Susanna. 2019. "Yrjö Kilpinen kansallissosialistisessa lehdissä 1938–1942". Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

Wells, C.J. 1985. *German: a Linguistic History to 1945*. New York: Oxford University Press.

Wodak Ruth, Rudolf de Cillian, Karin Liebhart ja Martin Reisigl. 2009 [1999]. *The Discursive Construction of National Identity*. 2. painos. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Wulf, Joseph. 1983 [1963]. *Musik im Dritten Reich: Eine Dokumentation*. Gütersloh: Sigbert Mohn Verlag.